

ROKOPIS NAJSTAREJŠEGA DOKTORATA V SLOVENŠČINI

Tone Smolej

Filozofska fakulteta, Ljubljana
tone.smolej@guest.arnes.si

DOI:10.4312/Obdobja.37.65-71

V prispevku predstavljamo rokopis disertacije *Razvoj pesniškega slovstva pri Sloven-cih* Lovra Požarja iz leta 1881. Gre za prvo disertacijo slovenskega kandidata, ki je bila napisana v slovenskem jeziku. Pojasnjujemo okoliščine nastanka in predstavljamo nekaj najbolj zanimivih delov. Uvodoma predstavimo tudi okoli 90 ohranjenih rokopisov dok-torskih disertacij slovenskih kandidatov na filozofskih fakultetah na Dunaju, v Gradcu in Pragi v obdobju od leta 1872 do 1918.¹

Lovro Požar, prva doktorska disertacija v slovenščini, Univerza Karla in Franca v Gradcu

The paper examines the manuscript of Lovro Požar's 1881 doctoral dissertation, *The Development of Poetic Literature among Slovenes*, the first dissertation to have been written in Slovene. An account of its genesis is accompanied by the presentation of its most interesting passages. The introduction surveys roughly 90 extant doctoral dissertation manuscripts which were submitted by Slovene candidates at the Faculties of Arts in Vienna, Graz and Prague between 1872 and 1918.

Lovro Požar, the first Slovene-language doctoral dissertation, Karl-Franzens-Univer-sität Graz

Uvod

Od aprila 1872 je bilo treba za doktorski naziv na filozofskih in teoloških fakultetah v Avstro-Ogrski predložiti znanstveno razpravo, ki sta jo ocenila dva ocenjevalca. Pozitivna ocena (aprobacija) je pomenila pripustitev k rigorozom, ki so bili eno- oz. dveurni. Enourni izpit je bil iz filozofije, prilagojen temi doktorata, dveurni pa je bil vezan na širšo stroko disertacije. Za pridobitev doktorskega naziva pa disertacija ni bila predvidena na pravnih in medicinskih fakultetah, kjer so se opravljali samo rigorози. Ob tem velja poudariti, da so se na filozofskih fakultetah zagovarjale ne le disertacije s področja klasične in moderne filologije, orientalistike, filozofije, zgodo-vine, umetnostne zgodovine, arheologije, etnologije, muzikologije, geografije, marveč tudi iz matematike, astronomije, fizike, mineralogije, botanike in kemije. Doslej smo pri projektu Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918) evidentirali 105 disertacij, ki so jih kandidati v omenjenem

1 Prispevek je nastal v okviru projekta Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918) (J7-7276), ki ga iz sredstev proračuna RS financira ARRS.

času zagovarjali na Filozofski fakulteti na Dunaju. V istem obdobju so na Filozofski fakulteti Univerze Karla in Franca v Gradcu slovenski kandidati zagovarjali 52 disertacij, na Filozofski fakulteti češke Univerze Karla in Ferdinanda pa le štiri. Medtem ko praške disertacije niso ohranjene, imamo zanesljive podatke zlasti za Dunaj. Od 105 naslovov je do danes ohranjenih komaj polovica. V sedemdesetih letih 19. stoletja sta na Dunaju doktorirala le dva slovenska kandidata, matematik Franc Hočevar in klasični filolog Fran Detela. Ker je prva disertacija o integralih izgubljena, velja za najstarejšo ohranjeno Detelovo delo *De demi persona in Aristophanis Equitibus* (*O osebi demosa v Aristofanovih Vitezih*), ki je bilo kot vsi doktorati s področja klasične filologije napisano v latinščini. V istem času je na Teološki fakulteti na Dunaju svojo disertacijo *De hexamero biblico* (*O bibličnem šestdnevju*) zagovarjal tudi Anton Jeglič. V prvem desetletju po uvedbi obvezne disertacije so na Filozofski fakulteti na Dunaju doktorirali še: zgodovinar (Franc Kos), fizik (Stefan Dolinar), orientalist (Karel Glaser) in slavist (Karel Štrekelj). Na Teološki fakulteti pa so doktorirali še štirje, tudi Mihael Napotnik in Anton Mahnič, zadnji na temo pekla. Od graških disertacij pa samo 16 ni ohranjenih, najstarejša je disertacija Franca Simoniča s področja zgodovine. Teološke in klasično filološke disertacije so bile napisane v latinščini, pri drugih strokah, tudi pri slavistiki, pa je bila zapovedana nemščina. Še na začetku 20. stoletja je celo Vatroslav Jagić v oceni neke disertacije grajal pretirano dolge citate v slovenščini. Le ena disertacija v tem obdobju pa je bila napisana v slovenščini, kar je glavni predmet našega zanimanja.

Požar, graški študent

Lovro Požar, nekdanji Aškerčev sošolec, se je v zimskem semestru 1877/78 vpisal na Filozofsko fakulteto Univerze Karla in Franca v Gradcu. V naslednjih osmih semestrih je pri profesorju Maxu von Karajanu poslušal grško metriko, zgodovino grških epov, lirike in dramatike ter grško znanstveno slovstvo po Aristotelu. Pri Ottu Kellerju je imel rimsko književnost, pri Wilhelmu Kerglu pa atiško sodstvo in Platona. Veliko predavanj je očitno poslušal tudi pri rojaku Gregorju Kreku, ki je bil v Gradcu redni profesor za slovansko filologijo in je tedaj predaval glagol v slovanskih jezikih, slovanski konzonantizem in vokalizem, nominalno sintakso, slovansko ljudsko epiko ter *Slovo o polku Igorove*. Očitno sta se s profesorjem zbližala, kar je razvidno iz ohranjene korespondence tega obdobja. Proti koncu sedmega semestra je Požar mentorju sporočil: »Naj Vam dakle naznanim, da sem svoj spis (Razvoj pesniške literature pri Slovencih) že malo da ne dovršil. Le Preširna se nisem dotaknil, ki mi bo pa največ neprilik prizadejal zaradi obširne in preizvrstne literature nabravše se o tem velikanu, tako da mi bo nemogoče kaj izvirnega o njem povedati.«² V pismu se je želel natančno pozanimati, kakšno znanje bo moral pokazati na rigorozu, profesorju je sporočil, da je preštudiral že prvo polovico njegovega *Uvoda v slovansko literarno zgodovino* (*Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*) ter da bo bral še Nestorja in *Brižinske spomenike*. Če mu rigorozni ne bodo uspeli, mu bo preostalo le bogoslovje

2 Lovro Požar: Pismo G. Kreku, 24. decembra 1880. Rz NUK Krek 1465.

kot »prežalostno zavetje«. V naslednjem pismu poudarja, da naj bi za disertacijo preštudiral Gottschallovo *Poetiko* in »poleg tega malo da ne do kraja vso slovensko pesniško literaturo in kar je kdo o njej pisal.«³ Iz tega pisma je razvidno, da je med doktorskim kandidatom in mentorjem prišlo do šuma v komunikaciji. Požar naj bi Kreka na ulici v naglici vprašal, ali naj piše v slovenščini, in tedaj se mu je zazdelo, da je dobil pritrdilen odgovor. Ker bi lahko disertacija veljala tudi za t. i. domačo nalogo pri učiteljskem izpitu, je Krek očitno prvotno idejo zavrnil. Ko mu je profesor za domačo nalogo nato predlagal jezik ogrskih Slovencev, je Požar začel razmišljati, da bi to jezikovno delo oblikoval kot disertacijo, literarno pa bi predložil za učiteljski izpit.⁴ Kakorkoli že, očitno je Krek slednjič sprejel delo *Razvoj pesniškega slovstva pri Slovencih*, ki je po spletu naključij postala prva disertacija v slovenskem jeziku v slovenski zgodovini. Hkrati gre za šele tretjo disertacijo (po Simoniču in fiziku Klemenčiču) slovenskega kandidata na graški univerzi po reformi iz leta 1872. Iz ohranjene dokumentacije je razvidno, da je Požar maja 1881 delo predložil dekanatu samo v slovenščini, a se je obvezal, da ga bo prevedel v nemščino, če bo aprobirano, kar se je tudi zgodilo (AUG). Disertacija ima 84 strani formata folio. Že julija istega leta je opravil rigoroz iz slovanske in klasične filologije, novembra pa še iz filozofije. Dne 1. decembra 1881 je bil promoviran kot *doctor philosophiae artiumque liberalium*.

Požarjeva disertacija

Disertacija se začne z mislijo, da je stvarnik človeku podaril neprecenljivi dar – poezijo, ki je v večni zvezi s človeštvom in njegovim kulturnim in duševnim razvojem:

Stari grški narod živi v svojih božanskih delih in bode živel, dokler bode živelo človeštvo, narod židovski, razkropljen po celem svetu in zaničevan, živel bode v vekovitih delih svoje poezije, dokler se bodo njegove veličastne himne razlegale ne samo po njihovih božjih hramih, marveč tudi po cerkvah celega kerščanstva, dokler bo imelo človeštvo serce za poezijo. Toda časi so se spremenili in narodi, drugi nazori so zavladali med človeštvom in vprašanje Zorinovo »ali ne bode morda enkrat konec vse poezije« zdi se mi tudi opravičeno, kajti pravi dalje v vzvišeni besedi, kedor opazuje in primerja preteklost in sedanost, mora si postaviti to prašanje. (Požar 1881: 2–3)

Požar meni, da je dom poezije v človeškem srcu, kar sploh velja za slovenski narod, ki je svoje dolgoletno mučeništvo izražal v glasovih svojih pesmi. A poleg tega imamo tudi umetno pesništvo, ki se more meriti tudi s pesništvom »politično in kulturno višje stoječih« narodov. Prvo poglavje se začinja z motom, verzom iz Goethejevega *Zahodno-vzhodnega divana*: »Wer den Dichter will verstehen, muß in Dichter's Lande gehen.«⁵ Skladno s pesnikovimi načeli Požar opiše domovino slovenske poezije:

Pod prilično vedrim in zdravim podnebjem dvigajo se proti zapadu snežnih gora mogočni velikani, kjer svitla zarja zlati z rumen' mi žarki glavo trojno snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja. Pod njimi ziblje se divje romantično jezero, na sredi dviguje se otok

3 Lovro Požar: Pismo G. Kreku, 31. decembra 1880. Rz NUK Krek 1465.

4 Lovro Požar: Pismo G. Kreku, 26. januarja 1881. Rz NUK Krek 1465.

5 Kdor pesnika želi razumeti, mora njegovo deželo obiskati.

z valovi ves obdani [...] Dalje doli razprostirajo se rodovitne planjave, menjajoče se s temnimi gozdi, bistre reke pretakajo se po bogatih poljih in bujnih travnikih. Ko se na jugozahodni strani raztega slovenska zemlja že pod večno jasno nebo italijansko in pere sinje morje mogočnimi valovi njeno znožje. Kaže nam vzhodnji del zopet drugačen po svojem krasen obraz (Požar 1881: 6).

Po kratkem orisu slovanske zgodovine se Požar osredini na pomen narodne pesmi: »Naši najboljši pesniki, napojeni že s klasiko raznih tujih narodov, poiskali so neskalski domači vrelci in se iz njega navzeli pravega domačega duha in mišljenja narodnega izraza in oblike.« (Požar 1881: 13) Slovenski pesnik bi se po Požarju moral – v pomanjkanju druge narodne izobrazbe – učiti le iz ljudskega pesništva. Tudi nemški mojstri Goethe, Heine, Bürger in Uhland se niso sramovali zajemati iz tega vira. Požar ugotavlja, da je naš narod dobo epike popolnoma zamudil in da nima v tej vrsti z izjemo nekaterih romanc in balad ničesar pokazati, hkrati pa se tudi zgodovinska dramatika ni mogla razviti, razvil pa je liriko: »V nji se izraža žalost o nesreči domovine, v nji največje navdušenje za njeno rešitev; iz nje kipi visoka pesem pobožnosti slovenske, iz nje se glasi prekrasna človeštvu prirojena, sedaj vesela, sedaj bridko tožna pesem srečne ali nesrečne ljubezni, iz nje doni nam nasproti sreča in nesreča celega človeštva.« (Požar 1881: 16)

Ob tem citira Gottschallovo misel, da je lirika duša poezije, in Gervinusovo, da je sedanjost sestavina lirične umetnosti. Požar poudarja, da je bila poezija pri velikih narodih v rokah viteзов in njihovih pokroviteljev, nato pa je v meščanstvu nastal poseben stan pesnikov. Naši pesniki pa so bili »revnega prostega naroda revni sinovi«, ki jih država ni nikoli podpirala. Dotakne pa se očitno tudi nekaterih še vedno aktualnih jezikovnih vprašanj. Z latinsko sentenco »natura non facit saltum« poudarja, da je neovržen zakon, da je jezik organska stvar, ki se razvija po naravnih zakonih, narod ga ustvarja sam, učenjaki in pisatelji so mu le krmarji in voditelji. S tem zavrača iliristične težnje: »Nikdar se narod ne poprime iz svojega nagiba brez zunanega pritiska družega, četudi sorodnega jezika.« (Požar 1881: 18)

V drugem delu disertacije Požar oriše nekatere zanj ključne pesnike, začenši z Valentinom Vodnikom: »On je v času, ko je drugod že davno vzhajalo solnce omike i prosvete, a Slovenijo še krila gosta nočna mora, stopil prvi na Veršac, slovenski Parnas, in prvi z mogočno domačo besedo zaklical: bodi svetloba!« (Požar 1881: 23) Podobno poetično je popisal pesnikovo življenje, zlasti po francoski okupaciji, ko je »z Napoleonom tudi slovenskemu narodu zasvetila zora večje pravice i slobode« (24). Vodnik naj bi v nasprotju s svojimi predniki, ki so silili jezik v latinske in grške mere ter svojevoljno kovali besede, poslušal, kako narod govori in tudi kako poje, zato je upošteval mero ljudskega pesništva. Požar tudi poudarja, da splošni značaj njegovih pesmi odseva njegovo osebo, dobrodejno preprostost in veselo zadovoljnost. Mnenja je, da bi bilo treba na novo ovrednotiti Vodnikove politične pesmi, ki so jim očitali servilnost. Pri Francetu Prešernu poudarja, da je ta pesnik uvedel številne nove pesniške oblike: »poživljal in krepil je pesniški svoj duh po čarokrasnih vertovih poezije vseh velikih kulturnih narodov, a primerjati ga ne smemo nemškimi romantikom, ki

so nanosivši toliko ptujega blaga od vseh koncev pozabili svojo in svojega naroda individualnost.« (Požar 1881: 42) Ko Požar opisuje njegovo ljubezensko poezijo, ga imenuje slovenski Petrarca, ob sonetu O Vrba pa ga ima za liričnega Fausta, ki tako kot nemški žaluje »spoznavši svoje visoko znanje in življenje slednjič kot ničevost«. Posebej poudarja Prešernove zasluge pri razvoju epske poezije in satire. Če je Prešernu namenil 15 strani, je Jovanu Veselu Koseskemu posvetil le štiri strani manj, čeprav navaja, da gre za pesnika, ki so mu nekateri peli visoko slavo, drugi pa obsipali z golo grajo. Požar ga opisuje dokaj naklonjeno, zlasti njegovo domoljubno poezijo, primerja ga celo s Friedrichom Gottliebom Klopstockom. V analizo njegovega pesniškega jezika, kjer se pojavljajo po njegovem odpustljive napake, se ne spušča, ugotavlja pa, da ni imel veliko posnemovalcev. Dotakne pa se tudi stare primerjave Koseskega s Prešernom: »Znano je, da so se naši očetje še resno bavili z vprašanjem, kdo je večji, Koseski ali Prešerin, in da se ga še niso upali razsoditi«. (Požar 1881: 60)

Nadalje Požar na kratko obravnava še poezijo Antona Martina Slomška in njegovega učenca Valentina Orožna, nekaj besed spregovori o Antonu Žaklju (Rodoljubu Ledinskem), do Miroslava Vilharja pa je nekoliko zadržan: »Res nimajo [njegove] pesmice tako krepkega jedra, tako globokega čuta, da bi poprijele serce čitatelja, vendar pa nam ugaja dobrodejna nam naravnost.« (Požar 1881: 67) Presenetljivo veliko prostora nameni Lovru Tomanu in njegovemu zgledovanju pri Koseskem. Pozornost si je prislužil tudi Anton Umek - Okiški s svojim epom *Abuna Soliman*, ki so ga nekateri imeli za slovensko *Iliado*, nad njegovimi drugimi pesniškimi dosežki pa ni pretirano navdušen. Zadnji obravnavani pesnik je Simon Jenko, ki ga primerja s Heinejem:

Učil se je Jenko od raznih pesnikov, a da se je naučil, kakor je baje samo pravil največ od Heineja: iz tega bi nikakor ne sklepali, da nam je Heine rodil Jenka. Ako primerjamo Jenkov značaj in druge okoliščnosti, kakor smo jih le nekaj omenili, vidimo, da sta si bila ta dva pesnika v mnogem enaka še poprej, predno je Jenko Heineja poznal. Zato ni čudno, da je našemu pesniku oni Nемеc ugajal, ki mu je bil kakor i njemu sarkazem oče, ironija pa mati. (Požar 1881: 81–82).

To so vprašanja, s katerimi se še danes ukvarja slovenska komparativistika (Kos 2001: 138–139). Sicer pa Požar meni, da ima Jenko med vsemi imenovanimi pesniki za Prešernom prvo mesto, saj ima ne le relativno, ampak absolutno veljavo v razvoju slovenskega pesništva.

Požarjeva disertacija izkazuje solidno poznavanje zlasti starejših literarnih vrst in zvrsti, kar je povezano z njegovim študijem klasičnih jezikov. Manj suveren je pri književnosti od renesanse dalje, ki se je tedaj v Gradcu predavala le na germanistiki, kjer pa doktorski kandidat ni imel predavanj.⁶ Deloma jo je predaval tudi germanist Anton Schönbach, ki je bil najbolj zaslužen, da je bila slovenska disertacija sprejeta, saj mu je Krek prevedel pomembnejša mesta. V svoji oceni je zapisal, da je raziskava skrbna in temeljita, pokritiziral pa je kandidatovo citiranje Gottschallove *Poetike*, ki

6 Tudi njegov mentor Krek je šele leta 1891 za enciklopedijo *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* napisal svoj edini članek, v katerem se ukvarja s celotnim časovnim razponom slovenske literarne zgodovine (Dolinar 2018).

da je brez kakršnegakoli znanstvenega značaja. Krekova ocena je bila naklonjena, pohvalil je izčrpno in temeljito presojo Prešerna in Koseskega, a je priznal, da ima kandidat ponekod pomanjkljivo znanje, njegove ocene pa so neenakomerne in tipajoče (AUG).

Požar je preštudiral večino del o slovenski poeziji, dobro je poznal Stritarjev uvod v Prešernove *Poezije* iz leta 1866, ki ga je večkrat citiral. Po tem spisu je prevzel tezo o ljubezni in domoljubju kot temeljnih črtah Prešernove poezije. Ni pa navajal Stritarjeve lucidne razlage disharmonije med idealom in svetom ali njegove analize pesnikovega hrepenenja po idealu kot vira globoke otožnosti. Požar je veliko manj natančen pri opisih gazel in sonetov, malo so ga zanimali Petrarцовi vplivi na Prešerna, ki jih je Stritar filološko pedantno raziskal. Pomemben vir za Požarjevo disertacijo je bil tudi ciklus razprav *Odlični pesniki in pisatelji slovenski*, ki ga je Fran Levce objavljial v Stritarjevem *Zvonu* leta 1879. Po Levcu je Požar prevzel uvodni biografski oris, podobno kot predhodnik je tudi on slovensko pesništvo pričel z Vodnikom, pri opisih metričnih dilem pa je bil manj precizen. Levčeva biografija Prešerna prinaša mnogo novega gradiva, česar pri Požarju ni. Tudi Levce je razmeroma veliko prostora namenil Jovanu Veselu - Koseskemu, ki da je bil Slovencem všeč zaradi donečnosti. Pri Levcu je kritika njegovega jezika bolj argumentirano zapisana kot v Požarjevi disertaciji. Čeprav se primerjave Koseskega s Prešernom v slovenski literarni zgodovini pojavljajo že od Trdinovega Pretresa slovenskih pesnikov, je zanimivo, da se Požar ni želel opredeljevati, četudi je v tem času Veselova poezija – kot je zapisal Inkret (1971: 7) – že doživljala posebno smrt, saj se je začela ukinjati njena pesniška funkcionalnost. Tudi Levce prikaz pesnikov zaključí s Simonom Jenkom, čeprav je bil prvotno predviden še Fran Levstik, ki pa je urednika Stritarja poprosil, naj se o njem ne piše. To je morda eden od razlogov, da se Levstik tudi pri Požarju sploh ne omenja. V disertaciji pogrešamo kar nekaj pesnikov, a Požar poudarja, da bo še živeče pesnike (npr. Stritarja) prepustil razpravam poznejših časov, čeprav ima o novi generaciji visoko mnenje. Pri še živečem Koseskem tega pravila ni upošteval.

V Požarjevi disertaciji je težko najti sklenjen prikaz evolucije slovenskega pesništva od Vodnika do Jenka, saj gre za fragmentarne prikaze posameznih osebnosti. Njegov najizvirnejši doprinos je razvrstitev nekaterih že tedaj obskurnih poetov, do katerih pa je bil Stritarjev krog zadržan. Dunajski pesnik je menil, da je od *Iliade* in *Odiseje* do *Abuna Solimana* malo dolga pot (Stritar 1955: 73), za pesmi Valentina Orožna pa je zapisal, da prav izvirna ni skoraj nobena (Stritar 1956: 396). A ta krog je bil skeptičen tudi do Požarjevega mentorja Kreka, kar pa je že druga zgodba.

Sklenemo lahko, da bo to Požarjevo delo, ki je vsebinsko malo pomembno, v zgodovinskem spominu ostalo predvsem kot prva disertacija slovenskega kandidata, napisana v slovenščini, in kot naša prva disertacija s področja slovenske literarne zgodovine. Do naslednje takšne so pretekla točno štiri desetletja. Šele leta 1921 je Alojzij Res na ljubljanski univerzi zagovarjal disertacijo z naslovom *Bistvo narodne pesmi*.

Literatura

- DOLINAR, Darko, 2018 (v tisku): *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*.
- INKRET, Andrej, 1971: *Jovan Vesel Koseski. Vprašanje literarne zgodovine*. Maribor: Obzorja.
- Karl-Franzens-Universität Graz, Universitätsarchiv [= AUG]. Rigorosenakten, Laurenz Požar.
- KOS, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LEVEC, Fran, 1879: Odlični pesniki in pisatelji slovenski. *Zvon* 5. 2–6, 17–22, 34–43, 49–55, 66–70, 82–84, 98–102, 130–134, 226–229, 242–243, 258–272, 274–277, 290–292, 338–340, 354–358, 370–375.
- POŽAR, Lovro, 1881: *Razvoj pesniškega slovstva pri Slovencih*. Rokopis. Universitätsbibliothek Graz.
- STRITAR, Jožef, 1866: Preširnovi življenje. France Prešeren: *Pesmi*. Ljubljana: Oton Wagner.
- STRITAR, Josip, 1955: Kritična pisma. *Zbrano delo* 6. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- STRITAR, Josip, 1956: Iz uredniškega dela. *Zbrano delo* 7. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- TRDINA, Janez, 1952: Pretres slovenskih pesnikov. *Zbrano delo* 4. Ljubljana: Državna založba Slovenije.